

Л. МАНОЛОВА. Кратък речник на българската езиковедска терминология.
С., 1993, Издателство на БАН. 108 стр.

Необходимостта от различни видове речници и справочници за учещите се в условията на съвременното обучение едва ли трябва да бъде доказвана. Затова такава задача не стои и пред тази рецензия. Но поне с едно изречение в началото ѝ не може да не отбележим, че терминологичните речници, особено що се отнася до учебно-справочните, поради факта, че съдържат в най-синтезиран вид основните понятия на дадената научна дисциплина, биха били едни от най-полезните помагала за учещите се във всекидневната им работа.

Точно такава е и целта на предложения от Л. Манолова "Кратък речник на българската езиковедска терминология", предназначен за учениците от средното училище и за студентите от началните курсове. С оглед на тази цел и на така определеното предназначение от най-голяма важност са въпросите, свързани с подбора и с лексикографското представяне на езиковедските термини, поради което ще спрем вниманието си предимно на тях.

Принципът за подбора на термините в речника може да бъде характеризан от две страни — същностна и количествена. Същностната страна, а именно включването на термини от съответната дисциплина, доколкото е задължителна, конституираща, а и спазена безупречно от авторката, няма да представлява по-нататъшен интерес. Но другата, количествената, тъй като е определяща при ограничаването на словника и на научно-учебния материал, който се поднася, се нуждае от по-специално разглеждане и оценяване.

Възможностите за ограничаване на словника са многобройни. Но авторката е избрала само една от тях и я е прокарала последователно. Ще я наречем механична, тъй като не е свързана нито със същностното разслояване на термините (тук възможностите са най-много и най-разнообразни), нито с прилагането на някой от честотните критерии. Л. Манолова е включила в речника си всички термини, които са налице в учебниците по езиковедските дисциплини за средното училище и за университета. Като се отчита, че предназначението на предлаганото помагало е да бъде общ справочник от учебен тип, може да се приеме, че този принцип е най-подходящият. Както вече отбелязахме, определянето на словника е почти безупречно. Изключенията са незначителни и се

състоят в добавянето на някои термини и в изпускането, вероятно неволно, на други. Добавени са термини като **валентност**, **дълбока структура**, които все още не фигурират в традиционните учебници по българско езикознание, както и такива като **говорен апарат**, **метафора**, **метонимия**, **тропа**, които са общи с други научни области. По отношение на това изключение смятаме, че авторката има право и на някои свои предпочитания.

Като оценяваме положително избрания подход, бихме искали да се спрем на още едно негово достойнство, проявяващо се при боравенето с термините, които участвуват и в текста на дефинициите. Както е добре известно, във всички терминологични, а и в другите речници, сериозна трудност представляват термините, които се използват и в метаязика, т. е. и в езика на описанието. А доколкото в речника той е общоупотребимият български език, недостатъчното внимание към тях би нарушило необходимата разбираемост на обяснението. Не можем да не отбележим, че наличието на отворени за тълкуване извън речника единици от метаязика е всеобщо явление в издаваните речници, а и трудностите по отстраняването му са значителни. Но тук авторката в голяма степен ги е преодоляла, като си е послужила с различни средства, напр. включването им в словника със съответна статия, срв. **фонетична транскрипция** от статията "Правоговорен речник", даден като самостоятелна заглавка с препратка към статията "Транскрипция", където е описан; поясняването им в самия текст на дефиницията, срв. при **номинация** в статията "Ономасиология", **тема** и **рема** в статията "Актуално деление на изречението"; замяната им в текста на описанието и др. Изключенията, като напр. **мотивираща основа** в статията "Словообразователен тип", са малобройни и лесно отстраними в едно следващо издание.

Представянето на термините чрез дефинициите и допълнителните бележки към тях ще оценяваме в два основни аспекта, предопределени от структурата на самия речник, в който всяка речникова единица е дадена самостоятелно, но всички заедно образуват система, подчинена на определена цел и изпълняваща определена функция. Първият аспект се отнася до отделния термин, а вторият — до цялата система от термини.

Основните изисквания при тълкуването на термините като правилност, точност и достатъчна пълнота са спазени във висока степен, поради което речниковите статии представят правилно езиковите явления, назовани със съответните термини-заглавия на статии, описват същността им и ги характеризират с необходимата пълнота, която ще позволи на учещите се да идентифицират описваните езикови категории. Същевременно ще направим уговорката, че като тежения за съставителката не могат да се смятат слабостите на нашата езиковедска наука, които са намерили отражение и в понятийно-терминологичната ѝ система. Тъй като речникът е адресиран към учещите се, авторката е дала значения на термините според общоприетите схващания, отразени в учебниците. В този речник обаче термините с техните дефиниции не са само просто събра-

ни. Те са специално обработени и това заслужава да бъде подчертано, тъй като езиковедските термини във връзка със спецификата на съответната наука могат да бъдат класифицирани по различни начини, имащи различно отношение към разкриването на даденото явление чрез речниково описание. В нашия случай съществено е делението им на две основни групи по принципа на логическата класификация: термини за езикови явления, които имат формално-семантичен характер (т. е. значението е изразено чрез специални езикови форми), и термини, които имат функционално-семантичен характер (т. е. значението им не се изразява чрез специални форми, а се проявява в условията на функциониране). Вън от тези две групи остават термините с по-общ характер — стилно-езикови, езиковоисторически, методологически и т. н. Докато последните могат да бъдат описвани по-свободно, термините от първите две групи изискват да се покаже връзката между признаците на даденото явление и граматическите форми за първата група или условията за втората група, по които могат да бъдат разпознати. Авторката се е съобразила с тези особености на езиковедската терминология и в съответствие с тях е приела три основни начина за тълкуване, които дават възможност за бързо и лесно идентифициране на езиковите категории.

Организирането на речниковия материал, който е почерпан от немалко и разнородни източници, в единно цяло е постигнато, от една страна, чрез отразяване в него на логико-семантичните отношения между понятията на езиковедската наука и от друга страна — чрез фиксиране по специален начин на общоезиковите системни отношения между термините. За първия начин трябва да се изтъкне, че авторката си е послужила предимно с йерархичната класификация и всички поддаващи се на такъв тип подреждане случаи е разработила в съгласие с нея. Същевременно тя е била съвсем наясно, че този принцип за организация на материала не може да се приложи напълно към езиковедската терминология, и затова го е ограничила само в родово-видовите отношения. За описанието им е използвала два основни начина: 1) компактно представяне на цялата родово-видова група в статията на родовия термин; 2) самостоятелно представяне на видовите термини, но с означаване на връзките им с родовия термин и с тези видови термини, които са от същия класификационен ред или с които влизат в системни контрадикторни противопоставяния. Използувани в различни комбинации, тези два подхода дават 4 схеми за йерархична организация на термините. Като оценявам положително тази диференциация, тъй като не е възможно, а и не е необходимо в един кратък речник да има самостоятелни статии за всички термини, не мога да не призная, че не ми е съвсем ясно какъв разграничителен признак е приложен. Тук по-важно обаче е друго, а именно чрез отразяването на системните отношения между понятията да се постигне еднотипност на речниковите статии, и в частност на дефинициите, качество, особено необходимо не само за систематизиране на научното знание, но и за представянето му в учебници, речници, справочници по прегледен и до-

стъпен начин. С тази задача авторката се е справила успешно, срв. напр. дефинициите на **диалектен речник**, **пълен диалектен речник**, **диференциален диалектен речник**. В това отношение особено бих искала да подчертая стремежа еднотипните явления да се дефинират еднотипно, срв. напр. дефинициите на **минало свършено деятелно причастие** и **минало несвършено деятелно причастие**; **диахронно словообразуване** по отношение на родовия термин **словообразуване**; **подчинено изречение** и видовете му термини.

От лексикалните системни отношения най-голямо място напълно основателно е отделено на синонимията, която е отразена пълно и изчерпателно. Вниманието е специално насочено към двойките домашен и чужд термин. В съгласие с учебната практика за предпочитане на домашния термин статиите са разгърнати към него, а интернационалните варианти са дадени на азбучното си място с препратка. Изключение е направено само за много разпространените в учебната литература интернационални термини, и то след уговорка в предговора. Останалите видове синоними също са включени в речника, обикновено в края на статията.

Като технически начин за системното организиране на материала в речника голяма е ролята на препратките, които са няколко вида — препратка към синонимен термин, препратка към родов термин, към видов и към контрадикторен видов термин от същия класификационен ред.

Рецензираният тук “Кратък речник на българската езиковедска терминология” има и редица други достойнства, като напр. обогатяването на статиите с някои допълнителни сведения — едни от тях интересни и любопитни, но други определено полезни за езиковата култура на учениците; препоръките за употребата както на езиковите категории, така и на самите термини, както и много други, които тук нямаме възможност да отбележим.

Предложеният от Л. Манолова “Кратък речник на българската езиковедска терминология” отговаря напълно на предназначението си и несъмнено ще бъде ценно помагало за учениците и студентите. Но също така ще заинтересува и всички, които следят научната и научнопопулярната езиковедска литература.

Мария Попова